ALIONA GRATI
Institutul de Filologie
(Chişinău)

DIALOGUL INTERCULTURAL ÎN ROMANUL *MAITREYI* DE MIRCEA ELIADE

Abstract

Maitreyi is a metaphysical or existential novel, about human condition, which was opposed to social-psychological novel by Mircea Eliade. It presents a simple and fascinating love story, being „half-autobiographical." Beyond the erotic story and existential flavor, aspects widely commented by literary critics, the novel reveals an issue which concerns the possibility of communication between human beings that belong to different cultural horizons.

Maitreyi este un roman metafizic sau existenţial, al condiţiei umane, pe care Mircea Eliade îl opune romanului social-psihologic. El cuprinde o simplă şi fascinantă poveste de dragoste dintre europeanul Allan şi fiica lui Surendranath Dasgupta, indianca *Maitreyi*, fiind „pe jumătate autobiografic". Dincolo de povestea erotică şi tenta existenţialistă, aspecte comentate pe larg de exegeza literară, romanul denotă o problematică care vizează posibilitatea de comunicare între fiinţele umane aparţinând unor orizonturi de cultură diferite.

Cel mai cunoscut ambasador al culturii româneşti în Occident, Mircea Eliade, a manifestat de la bun început deschidere spre valorile culturale ale altor civilizaţii. Mirabilele reflecţii ale tânărului cărturar asupra relaţiei interculturale anunţă marile aventuri spirituale ale savantului de mai târziu. Încă din perioada studenţiei va manifesta interes pentru modelul cultural al Renaşterii italiene, îşi va face proiecte legate de studiul comparativ al religiilor şi va fi fascinat de mistica şi spiritualitatea orientală. Dacă teza sa de licenţă s-a vrut *Contribuţii la filosofia Renaşterii* , teza de doctorat este absorbită deja de studiul filosofiei hinduse, a gândirii şi a practicii *yoga*.

Studiile la Calcutta au însemnat intrarea lui Eliade sub zodia „indianizării". Experienţa unică, prin care a trecut tânărul bursier pierdut în marea masă a indienilor, i-a impulsionat forţele creative. Viziunea brahmanismului şi a hinduismului asupra lumii şi atenţia pe care această religie o acordă *eului* şi *cunoaşterii de sine* marchează definitiv evoluţia concepţiei sale asupra literaturii, văzută ca încarnare a spiritului metafizic de creaţie. La întoarcere, Mircea Eliade susţine o teză de doctorat şi semnează două romane (*Isabel şi apele diavolului*, 1930, *Maitreyi*, 1933) şi câteva nuvele fantastice (*Nopţi la Serampore*, *Secretul doctorului Honigberger*, 1940), impregnate de spiritualitatea orientală. Filosofia şi experienţa religioasă a Indiei i se par extrem de atractive, căci interpretările acestora asupra fiinţei umane sunt similare cu cele pe care scriitorul le dă *experienţei autentice* în literatură.

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

India acționează ca generatoare de impulsuri creatoare asupra proaspătului orientalist avid de cunoaştere şi aspirând la libertatea demiurgică a spiritului. Ceea ce-şi propunea să studieze Eliade trebuia să servească drept o poartă de intrare în problematica istoriei comparate a religiilor. Cărturarul descoperă un „fond neolitic comun", care stă atât la obârşia culturilor mediteraneene, cât şi a celor din Orientul Mijlociu. Pentru prima dată, Mircea Eliade emite ideea că întâlnirea dintre diferite religii este posibilă prin prisma „estetică", prin atragerea atenției asupra frumuseții fiecăreia dintre ele, frumusețe care, fiind interpretată, readuce sensul şi semnificația unui limbaj pierdut. Ca rezultat al aceluiaşi proces de indianizare sunt şi eseurile despre mitul „eternei întoarceri".

Principalele concepte ale hinduismului şi ale filosofiei tantrice sunt esențiale în a înțelege opțiunea lui Eliade pentru literatura *existențialistă*. El constată că această cultură a cunoscut anumite tehnici psihofiziologice, datorită cărora omul poate să se bucure de viață şi să o stăpânească şi prin care acesta ar avea puterea „de a resanctifica viața, de a resanctifica natura". Pentru filosoful scriitor, India e importantă, mai presus de toate, pentru „descoperirea existenței unei filosofii, sau mai curând, a unei dimensiuni spirituale indiene care îi permite să existe în fața răului şi a violenței din lumea contemporană: gândirea Yoga şi Samkhya. A doua e interesantă pentru importanța pe care o are în obținerea eliberării spirituale. Pentru Yoga şi Samkhya lumea este reală şi nu iluzorie precum în gândirea tradițională Vedanta. Chiar mai mult, «lumea poate fi cucerită, viața poate fi stăpânită, chiar transfigurată prin ritualuri, efectuate în urma unei îndelungate pregătiri Yoga». Are loc astfel – explică istoricul religiilor – o transmutare a activității fiziologice, dând exemplul activității sexuale care nu mai e act erotic, ci devine «un fel de sacrament» în unirea rituală" [1, p. 18].

În contextul cultural indian, Mircea Eliade a căpătat o înțelegere mult mai profundă a ideii de *autenticitate*. În filosofia indiană, orice explorare a sinelui constituie o denudare desăvârşită şi instantanee a ființei*****. Sistemul *yoga* stimulează pierderea conştiinței şi cufundarea în spiritul superior. Cel mai scump lucru pentru indian este *eul propriu*, prin care se realizează unitatea ontologică cu *Eul suprem*. Prin aceasta *eul individual* îşi pierde identitatea şi calitățile personale. Practica yogină îl ajută pe om să cunoască realitatea experiențelor care îl fac să „iasă din timp" şi „din spațiu", pentru a cunoaşte o altă realitate, mai adâncă şi mai adevărată. Evadarea din timp, în conştiința impersonală este, după Mircea Eliade, extrem de creatoare.

***** Brahma, zeul intelectualilor indieni, este absolutul, principiul universal al experienței prin sine, în care brahmanii caută să se cufunde prin meditație. Brahma este considerat a nu fi transcendent lumii, ci este una cu lumea care emană din el. El umple lumea şi lumea se cuprinde în el; deşi imobil, el pune în mişcare totul şi se regăseşte în fiecare părticică a lumii. Mai târziu, în *Upanishade*, această zeitate este înlocuită cu Atman („suflu", „suflare"), care înseamnă şi sufletul omenesc. Acest Atman poate fi cunoscut numai prin *intuiție*, în urma unei concentrări spirituale conduse după anumite reguli fixe, fiind singura şi adevărata realitate a lumii. Cunoscându-l, omul pierde orice atracție pentru tot ce este pământesc, trecător, singura dorință fiind aceea de a se resorbi în marele Tot, aceasta constituind şi mântuirea sufletului. În brahmanism, mântuirea constă în primul rând în *cunoaştere*, în aflarea marelui adevăr, aceasta eliberând ființa umană de legăturile cu lumea, moartea fiind suprema eliberare, confundarea sufletului cu absolutul [2, p. 28-71].

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

Ca discipol al „trăiristului" Nae Ionescu, Mircea Eliade transpune în romanul ***Maitreyi*** învățătura maestrului cu privire la *iubirea ca instrument mistic de cunoaştere*. Dragostea lui Allan pentru Maitreyi este o experiență esențială, a cărei consecință este revelația propriului suflet. Protagoniştii se abandonează definitiv erosului ca trăire-limită, ca experiență revelatoare de ieşire din spațiul-timp social, ca itinerar de cunoaştere şi de autocunoaştere. Narațiunea din romanul *Maitreyi* trebuie înțeleasă ca o încercare „inițiatică", naratorul fiind un Ulise în care este întruchipat omul modern, nevoit să-şi găsească sinele, după o lungă perioadă de rătăcire prin labirint. Povestea aventurii lui Allan presupune o „*ek-stază*, se circumscrie unei experiențe ek-statice (L. Blaga), ca aprofundare de sine prin ieşirea spre alter, sub semnul iubirii cu valoare inițiatică, definitorie" [3, p. 8]. Prins în configurația labirintică a spațiului indian, dar şi a propriei interiorități, Allan este tentat să găsească „drumul spre centru" în esența androgină. Încercarea de a se uni cu ființa dragă în plan social se soldează cu insucces, fapt ce creează drama morală şi metafizică a omului modern, generată de neputința de a mai comunica cu alții, cu sine şi cu divinitatea. Astfel că, în raportul *Allan-alteritatea* (*femeia*, *cultura indiană*), atenția se centralizează pe eroul care nu mai găseşte repere sigure prin ceilalți şi caută singura salvare în sinele său ca realitate absolută.

În acelaşi timp, nu trebuie să se treacă cu vederea că pasiunea lui Allan pentru Maitreyi înseamnă şi o curiozitate sporită pentru cunoaşterea culturi fascinante a Indiei. Ceea ce încearcă să afle Allan este poziția culturii orientale asupra problemelor fundamentale ale omului: viața, iubirea, moartea etc. La rândul ei, marea cultură a Indiei se vrea deschisă europeanului, dovadă stând reacțiile lui Maitreyi şi Chabu la reverberațiile emotive ale lui Allan.

Cum este topit acest dialog în pânza romanescului şi cum acesta se realizează sub aspect narativ? Primele probe ni le oferă tehnica perspectivării narațiunii. Scriitura în formă de jurnal la persoana întâi îi asigură romanului autenticitatea de „program" existențialist, care presupune identificarea creației artistice cu experiența de viață trăită autentic. Diarismul ca narațiune artistică presupune o relație de echivalență între instanțele narative *autor-narator-personaj*. În conformitate cu tipologia lui Jaap Lintvelt, avem într-adevăr în *Maitreyi* o narațiune homodiegetică. Allan îndeplineşte o funcție dublă: în calitate de narator, el îşi asumă nararea povestirii, iar în calitate de actor, el joacă un rol în istoria romanului, căpătând astfel prerogativa de a constitui centrul de orientare în planurile perceptiv-psihic, temporal şi spațial.

Şi totuşi, se evidențiază neapărat distanța dintre *eul narant* şi *eul narat*, **Allan, cel care narează,** se află la o anumită distanță temporală şi psihologică față de **Allan, cel care se află în mijlocul evenimentelor**, fapt consemnat în jurnal: „Am şovăit atâta în fața acestui caiet, pentru că n-am izbutit să aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi". Astfel, personajul narator îşi dobândeşte o percepție externă sau internă mai extinsă decât a personajului-actor, percepție care se datorează cunoaşterii deznodământului istoriei sale şi unei perspicacități sporite, proprie maturității. Există, în termenii lui Mihail Bahtin, o distanță între *cronotopul* naratorului şi *cronotopul* celui care a trecut prin experiența erotică. Se poate vorbi lesne despre o *dublă perspectivă*

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

asupra evenimentelor: una simultană desfăşurării diegezei şi alta ulterioară, după ce experienţa şi consecinţele ei logice se vor fi decantat. Aflat în mijlocul evenimentelor, Allan nu cunoaşte deznodământul, lui îi scapă multe alte implicaţii adânci ale experienţei sale iniţiatice. Amănuntele, subtilităţile vor fi înţelese de Allan, cel care narează de pe o poziţie axiologică oarecum diferită de cea pe care a avut-o în calitate de actor.

Pe lângă funcţiile de narator şi actor, Allan îşi asumă şi funcţia de *autor al jurnalului*. Allan, cel care narează, comentează unele pasaje din jurnalul pe care îl ţine Allan în timpul aventurii sale erotice, pentru a-şi nota impresiile uneori legate de lumea semnelor şi simbolurilor fascinante ale Indiei, alteori de lumea interioară a seducătoarei Maitreyi. Într-un alt cronotop se plasează romancierul, autorul-creator, care regizează vocile „celorlalţi" Allan. De aici rezultă şi o anume cronotopicitate creatoare a sensului, înnoirea continuă a sensului *în contexte diferite*. Perspectivele multiple distorsionează monologul cunoaşterii de sine şi reorientează atenţia spre celălalt.

Fiecare, dintre cei care scriu, respectă, în fond, o convenţie literară. **„Primul Allan"** (cel care scrie jurnalul) realizează o scriitură ce ţine de *convenţia jurnalului*, condiţionată de primatul autenticităţii şi a consemnării faptului trăit. **„Al doilea Allan"** (naratorul) se conformează convenţiei naraţiunii cu perspectivă variabilă. **„Al treilea Allan"** (autorul-creator) se orientează, cel puţin la modul general, la o convenţie a romanului.

Romanul se construieşte pe decalajul dintre *timpul spontaneităţii* şi *timpul reflecţiei*, dintre *timpul experienţei* şi *timpul narării*. **Allan, cel care scrie jurnalul**, se află în imposibilitatea de a face anticipări sigure, prezentând numai cursul spontan al gândirii sale, fără nicio instanţă intermediară. Allan, ca autor al romanului, va avea posibilitate să-şi structureze complex demersul prin anticipări, comentarii, metaforizări, explicaţii pentru receptorii eventuali ai mesajului şi prin dialog cu cititorul. Timpul **„primului Allan"** este unul asupra căruia Mircea Eliade a stăruit în numeroase studii, ilustrându-i implicaţiile estetice prin imagini artistice. Problema timpului este legată la Mircea Eliade de problema condiţiei umane. Ieşirea din timp are drept scop găsirea unui ţinut paradiziac, situat într-un spaţiu şi într-un timp calitativ diferite. Prin soluţiile practice pe care le oferă ieşirii din determinismul istoric şi prin concepţia inedită despre libertate, India a constituit o experienţă decisivă pentru Allan. Scopul iniţierii este transcenderea timpului istoric ce reclamă moartea ritualică, urmată de renaşterea simbolică într-un alt tip de existenţă, calitativ diferită de prima. După moartea ritualică are loc renaşterea la un nivel spiritual superior, caracterizat prin dobândirea înţelepciunii şi cunoaşterea tainelor, omul redobândind puterea cuvântului şi a gestului primordial. Depăşind pragul marilor revelaţii, iniţiatul încearcă să depăşească prin forţa cuvântului şi a formulelor magice timpul care, până atunci, însemna o scurgere ireversibilă.

Spaţiul acestui Allan se structurează asemenea unui labirint pe care eroul îl străbate inconştient, fără premeditare. Motivul metamorfozelor timpului este adesea însoţit la Mircea Eliade de motivul lumii ca labirint, care este „în primul rând un semnificant al conştiinţei închise în propria-i subiectivitate, un simbol al vieţii personale lipsite de repere fundamentale. În al doilea rând, Labirintul este un semnificant al istoriei şi al destinului" [4, p. 151]. Allan care este actor în istorie parcurge spaţiul labirintic şi exotic

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

al Indiei fără a-l conştientiza. În lumea nouă, necunoscută, a Indiei, fiinţa lui Maitreyi joacă rolul de „centru al labirintului", care îl atrage şi îl fascinează pe erou. Întâlnirea cu centrul simbolizează pentru personaj o revelaţie a sacrului, a divinităţii. Aspiraţia la legătura cu centrul este o aspiraţie la comuniunea cu întreg cosmosul, cu Totalitatea. Străbătând labirintul prin experienţa iubirii, Allan sfârşeşte simbolic, moare, devenind un alt ins, schimbat, transfigurat de experienţă. Întâlnirea cu Maitreyi îl scoate din solitudine şi izolare de sine, pentru a-l deschide spre *celălalt*, în fiinţa iubită. Deplasarea de sine în *celălalt* tinde spre o identificare anihilantă de propria individualitate. Este vorba de eterna tentativă de reiterare a cuplului originar, a împlinirii destinului uman prin dragoste. Prin Maitreyi, Allan se reintegrează într-o realitate absolută, intuită ca o totalitate, ca viaţă universală. Mircea Eliade se întâlneşte aici cu opera marelui său precursor, Mihai Eminescu, care prelucrează o concepţie asemănătoare despre timp şi spaţiu.

Ceea ce conferă autenticitate naraţiunii celui **„de-al doilea Allan"** este rememorarea, întreaga avalanşă a povestirii situându-se sub constelaţia memoriei. Din această perspectivă, scriitura lui este o încercare de recuperare a „timpului pierdut" prin intermediul amintirii. Rememorarea are la fel o structură labirintică şi se poate echivala cu reactualizarea unei lumi mitice, cu reîntoarcerea la universul originar. Rememorarea poate fi considerată şi un proces de resacralizare a lumii, o modalitate de a-l recupera pe omul aflat în contact cu miturile. Aducându-şi aminte, Allan retrăieşte – deci revitalizează – universul mitic în care a trăit. A povesti echivalează cu o descătuşare a memoriei involuntare, naratorul având revelaţia marilor taine. Allan-naratorul realizează un arhetip al operei eliadeşti: autooglindirea de tip narcisiac. Căutarea adevărului în debaraua memoriei este o „încercare a labirintului". Fiind şi titlul unui eseu, „Încercarea labirintului" pentru Eliade „pe de o parte, este o încercare, această necesitate în care mă aflu de a-mi aduce aminte de lucruri aproape uitate, şi apoi faptul că merg şi revin şi iarăşi pornesc, îmi aminteşte de un drum prin labirint. Iar eu cred că labirintul este imaginea prin excelenţă a iniţierii" [5, p. 18]. De data aceasta, personajul-narator se supune deliberat şi conştient, prin retrăire, spre deosebire de „primul Allan" – actor în istorie, unui drum prin labirint, recuperând etapele iubirii dintre el şi Maitreyi.

„Al treilea Allan" (Allan-autorul – creator al romanului) se va concentra asupra artificiului pe care îl presupune orice operă literară. N. Manolescu distinge clar între vocea de „atunci, în paginile jurnalului" şi cealaltă, care „se face auzită acum, când comentează jurnalul" [6, p. 470]. Allan-autorul este un european, intelectual al oraşului. El dialoghează cu cititorul, îl iniţiază şi îl instruieşte atunci când simbolurile, miturile sau filosofia indiană îi scapă înţelegerii. Datorită studiului îndelungat, dar şi a contactului nemijlocit, „pe viu", cu tradiţiile indiene, „acest" Allan este un *iniţiat*. Spre deosebire de „primul Allan", acesta este un intelectual cu o pregătire deosebită, un savant sau, cum l-a numit Marin Mincu, un „aventurier al spiritului". El face figura omului cu o excepţională pregătire teoretică: istoric al religiilor, erudit în măsură să dezlege tainele interzise altora, comentator al literaturii. Rolul autorului e să lumineze şi să completeze cunoştinţele din jurnalul diaristului şi din reflecţiile naratorului, introducând în mersul faptelor o structură a semnificaţiilor.

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

Doar structurată dramatic, narațiunea poate lua forma unui roman. Dialogul dintre vocile acestor „trei ipostaze ale lui Allan" creează semnificații multiple, în fond, inepuizabile. În acelaşi timp, nu se pot ignora celelalte voci în interiorul romanului, exotice, „străine", venite „din afară" structurii culturale a lui Allan, aparţinând orizontului indian: a domnului şi a doamnei Sen, a lui Maitreyi şi Chabu. Dialogul cu aceste voci creează interferența dintre două coduri culturale. Interesant că „Ceea ce europeanului, urmând un sistem de referință de cele mai multe ori pozitivist al cunoaşterii, i se pare iluzoriu, rupt de realitate, fantastic, incredibil, orientalului inițiat i se pare că există cu adevărat, că e viu, palpabil, că are o explicație rațională" [1, p. 18]. În vastitatea geografică a Indiei, Allan îşi redescoperă ființa, şi-o recreează, mai întâi, într-un timp al solitudinii existențiale. Conştiința superiorității de european alb se destramă însă la întâlnirea cu Maitreyi, care îl scoate din izolarea de lume şi din concentrarea în sine. Din acest moment se poate vorbi despre un dialog al orizonturilor culturale diferite.

Ar mai fi un eveniment, care adaugă acestei relații interculturale o doză mai mare de autenticitate, făcând-o mai concludentă. E vorba de replica lui Maitreyi Devi, a omului real, întâlnit de Mircea Eliade în sejurul din India, care „va ieşi din roman în dorința de a depune mărturii şi de a scrie propria versiune asupra evenimentelor evocate, contrazicându-şi astfel autorul. (…) personajul luat din viață, se întoarce la viața reală şi, mai mult decât atât, cere dreptul la replică, scriind propria versiune asupra celor întâmplate" [7, p. 156]. Fiind revoltată de descrierea unor amănunte intime, Maitreyi Devi va scrie propria variantă a acestei poveşti de dragoste, intitulată, *Dragostea nu moare* (*Na hanyatè*, *Does Not Die*, Thomson, Connecticut, InterCulture Associates). Categoriile conştiinței şi ale iubirii sunt un patrimoniu comun, general, invariabil al umanității. Sunt diferite şi variabile doar „câmpurile stilistice" (L. Blaga), ale inconştientului, care alcătuiesc o „matrice" în funcție de colectivitate. O analiză comparată a acestor două romane ar fi extrem de relevantă în acest sens.

Distorsiunile pe care culturile exotice le-au efectuat în sânul culturii creştine europene au avut efecte de revitalizare şi îmbogățire. Deschiderea lui Eliade spre cultura şi mentalitatea orientală demonstrează dorința de îmbogățire spirituală. Mai mult decât atât, gânditorul considera cultura română ca fiind situată între două lumi: lumea occidentală, europeană şi cea orientală. Arta şi în special literatura ar putea constitui o platformă comună pentru toate culturile, o posibilitate de a interacționa şi a-şi împărtăşi experiențele, dar şi de a crea împreună. Formula estetică eliadescă, ilustrată în romanul *Maitreyi*, prefigurează dialogul intercultural sau mozaicul culturilor în imaginarul secolului al XX-lea.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gabriel Stănescu, *Mircea Eliade*. *Odiseea omului modern în drum spre Itaka*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2006.

2. Mihai Oancea-Almaş, *Umanismul religiilor Indiei şi umanismul creştin*. *Baze ale unui dialog interreligios*, Cluj-Napoca, Renaşterea, 2006.

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)

3. Ruxandra Nechifor, *Erosul – „labirint”, semn şi simbol în* Maitreyi *de Mircea Eliade*, Iaşi, Lumen, 2009.

4. Lorena Pârvălan Stuparu, *Simbol şi recunoaştere la Mircea Eliade*. *Semnificaţii religioase*, *politice şi estetice*, Editura Institutului de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale, Bucureşti, 2006.

5. Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Cluj-Napoca, Dacia, 1990.

6. Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*. *Eseu despre romanul românesc*, Bucureşti, Editura 100+1 Gramar, 2003.

7. Diana Vrabie, *Cunoaştere şi autenticitate* (*Drama cunoaşterii şi tentaţia autenticităţii în literatura românească interbelică*), Timişoara, Editura Augusta, 2008.

BDD-A6873 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:16 UTC)